

Aida İmanquliyevanın elmi nailiyyətləri

Uzaq Şərq düşüncə və inanc sistemlərindən Latso, Budda, Brahma kimi fikir öndərlərinin təlimlərinin bilicisi olan M.Nüaymə ədəbi irsinin müqayisəli tədqiqatını apara bilmək, ən azından həmin mütəfəkkirləri onun qəder bilməyi tələb edir. Bu baxımdan, Mixail Nüaymənin ədəbi-fəlsəfi irsini yuxarıda adlarını qeyd etdiyimiz ədib və mütəfəkkirlərlə müqayisəli şəkildə tədqiq etmək Aida xanımın, sadəcə, ərəb ədəbiyyatı mütəxəssisi kimi deyil, eyni zamanda, fərqli ədəbi və fəlsəfi cərəyanların da dərin bilicisi olduğunu göstərir.

A.İmanquliyevanın bu sahədəki tədqiqatlarını yüksək qiymətləndirən görkəmli şərqşünas-alim, akademik Vasim Məmmədliyəvın sözləri ilə desək, "Aida İmanquliyeva məhcər ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələri Cübran Xəlil Cübranın və Əmin ər-Reyhaninin daha çox Qərb romantizminin, Mixail Nüaymənin isə rus tənqidi realizminin təsirinə məruz qaldığını göstərmiş və bunun əsas səbəbini onların dünyagörüşü, düşükləri mühit, ədəbi-bədii qayəsi və yaradıcılıq istiqamətləri ilə bağlamışdır.

Aida xanım "Qələmlər birliyi və Mixail Nüaymə" və "Yeni ərəb ədəbiyyatı korifeyləri" adlı əsərlərində bu müqayisəli elmi-tədqiqatı ortaya qoymuş, dünya tədqiqatçıları arasında ərəb məhcər ədəbiyyatının yüksək səviyyədə araşdırılmasına öncüllük etmişdir.

Ədəbiyyatda yenilik tərəfdarı olan Nüaymənin əsərlərində rus klassiklərinin təsir dairəsini müəyyən edən A.İmanquliyeva konkret misallar əsasında müqayisəli ədəbi çalışma aparmışdır. Məşhur rus tənqidçisi Belinskinin ədəbi-tənqidi görüşlərinin M.Nüaymənin ədəbi-tənqidi estetikasının formalaşmasındakı rolundan bəhs edən A.İmanquliyeva, məhz bunun sayəsində Nüaymənin klassik ərəb tənqidi düşüncə tərzinin xaricinə çıxaraq, ədəbiyyatın əsas vəzifəsinin nədən ibarət olduğuna açıqlıq gətirdiyini ifadə etmişdir. V.Belinski kimi, M.Nüaymənin də ədəbiyyatın mühüm sahəsi olan teatr əsərlərinin cəmiyyətin doğru istiqamətdə addım atmasında, teatr səhnəsi vasitəsilə həqiqətlərin olduğu kimi birbaşa tamaşaçıya təqdim olunmasının əhəmiyyətindən bəhs edərək, bu iki görkəmli ədib arasında paralellər aparan Aida xanım Nüaymənin ərəb cəmiyyəti içərisindəki təbiəvi və reformist rolunun Belinskinin rus cəmiyyəti içərisindəki rolundan az olmadığını vurğulamışdır.

Görkəmli ərəbşünas-alim məhcər ədəbiyyatçılarını rus ədəbiyyatçıları ilə müqayisə etməklə kifayətlənmir. O, eyni zamanda, Amerika yazıçılarından, xüsusilə, Amerikan transsəndentalistlərinin öncülü olan Emersonun məhcər ədəbi quruluşunun nümayəndələri üzərindəki təsirlərindən bəhs edir. Xüsusən də, M.Nüaymənin fəaliyyətinin üçüncü mərhələsində ədəbi yara-

dıcılığını transsəndentalizmin təməl prinsipləri üzərində bina etdiyini, bundan sonrakı yaradıcılıq fəaliyyətində daha çox varlıq, varlığın mahiyyəti, ölüm kimi fəlsəfi mövzulardan bəhs edən əsərlər qələmə aldığını vurğulayır. Həqiqəti dərk etmədə rəşional ağıldan daha çox intuisiya yolu ilə qəlbi ön plana çəkən amerikan transsəndentalistlərinin dünyagörüşləri ilə M.Nüaymənin bu çərçivədəki düşüncə forması arasında yaxınlıq var. Əslində, bu düşüncə tərz, sadəcə, amerikan transsəndentalistlərində mövcud deyil. Bunu qədim hind inanclarında, müxtəlif mistik cərəyanlarda və müsəlman sufi ənənəsində görmək mümkündür. Bu kimi reallıqları ön plana çəkən A.İmanquliyeva, çoxçeşidli mədəniyyət qaynaqlarından bəhrələnməsi ilə, müasir ərəb ədəbiyyatında iz qoyan M.Nüaymənin ədəbi yaradıcılığının fərqli mədəniyyətlərlə olan əlaqəsini üzə çıxarmışdır.

A.İmanquliyevanın müqayisəli elmi araşdırmalarından görüldüyü kimi, o, sadəcə, tanınmış ərəbşünas kimi deyil, eyni zamanda, müxtəlif mədəniyyətlərin və fərqli ədəbi-fəlsəfi cərəyanların dərin bilicisi olaraq elm dünyasında öz dəst-xəttini qoymuş bir alimdir.

Şərq-Qərb tənqidi düşüncə sistemlərini öyrənməklə Şərqin Qərbə, Qərbin Şərqə bəxş etdiyi dəyərlərdən danışan Aida xanım Şərqin Qərbə bəxş etdiyi tarixi ədəbi-fəlsəfi, ictimai-siyasi ənənələrdən, gerçəkliklərdən də ustalıqla söhbət

mine Şərqə Qərbin öncə əməldə, ruhda və ədəbi-fəlsəfi baxışlarda birləşməsinə zəruri sayırdı. Tanrının ona bəxş etdiyi istedadın, zahiri və batini kamilliyin, gözəlliyin işığını elmimizin üstünə salan Aida xanım əhatəli yaradıcılığı ilə "Ərəb filologiyası məsələləri", "Yaxın və Orta Şərq", "Sovet şərqşünaslığının problemləri və perspektivləri", "Şərqin problemləri: tarix və müasirlik", "Romantizmin problemləri və Şərq" adlı əsərləri və məqalələri ilə Şərqin təkə ədəbi-fəlsəfi baxışlarına deyil, ictimai-siyasi quruluşuna və yaşam tərzinə də aydınlıq gətirdi.

Şərqin zəngin klassik ədəbiyyatından və ədəbi cərəyanlarından soraq verməklə yanaşı, o, ingilis romantiklərinin, Amerika transsəndentalistlərinin və rus tənqidi realizminin müxtəlif inkişaf mərhələlərindən, onların müasir ərəb ədəbiyyatına təsirindən də ətraflı bəhs edib, fikir və mülahizələrini faktlarla əsaslandırdı.

Çoxşəxəli yaradıcılığı, əhatəli, dolğun əsərləri ilə Şərq-Qərb ədəbi-fəlsəfi cərəyanlarından, mədəniyyətlərindən məlumat verməklə, Aida xanım dünyada mövcud olan ədəbi, fəlsəfi, ictimai-siyasi cərəyanların, fikir və düşüncə sistemlərinin kökündə dayanan ideyalardan, onların axın istiqamətlərindən də söz açdı.

Sent Bövün bioqrafik, İppolit Tenin mədəni, Vilhelm Dilteyin mənəvi-tarixi, Yunqun analitik-psixoloji, Bərtin strukturalizm metodlarından, Şərqin böyük filosofu, düşüncə sahibləri - Nizami Gəncəvi-

A.İmanquliyevanın müqayisəli elmi araşdırmalarından görüldüyü kimi, o, sadəcə, tanınmış ərəbşünas kimi deyil, eyni zamanda, müxtəlif mədəniyyətlərin və fərqli ədəbi-fəlsəfi cərəyanların dərin bilicisi olaraq elm dünyasında öz dəst-xəttini qoymuş bir alimdir. Şərq-Qərb tənqidi düşüncə sistemlərini öyrənməklə Şərqin Qərbə, Qərbin Şərqə bəxş etdiyi dəyərlərdən danışan Aida xanım Şərqin Qərbə bəxş etdiyi tarixi ədəbi-fəlsəfi, ictimai-siyasi ənənələrdən, gerçəkliklərdən də ustalıqla söhbət açır və Şərqin qüdrətli şəxslərinin Avropaya bəxş etdiyi uğurları onlara xatırladırdı

acıq və Şərqin qüdrətli şəxslərinin Avropaya bəxş etdiyi uğurları onlara xatırladırdı.

Şərqin və Qərbin elmi mərkəzlərini birləşdirən müştərek ideyalardan, ədəbi-fəlsəfi fikir sistemlərindən danışaraq, sübut edirdi ki, dünyanın siyasi mənzərəsini həç bir rejim dəyişə bilməz. Mühitin və quruluşun rəngini dəyişmək üçün düşüncə və tənqiddə yenilik etmək gərəkdir.

Mənəviyyatın, mənəvi dəyərlərin aşınmasının təbii fəlakətlərdən, müharibələrdən daha dəhşətli olduğunu faktlarla sübut edərək, Tanrı evinin - Dünyanın xilas na-

nin İnsan sevgisindən, Məhəmməd Füzulinin ilahi eşqindən, İmaddəddin Nəsiminin "Haqq mənəm, Haqq mənədir" ucalığından, rus klassiklərinin, Mirzə Fətəli Axundzadənin maarifçilik ideyalarından, Cəlil Məmmədquluzadənin realizmindən, Məhəmməd Hadinin romantizmindən keçərək, özünün bütöv Dünya Modelini yaradan professor Aida İmanquliyeva ictimai-fəlsəfi sistemlərin mövcud olduğu elm, mədəniyyət, mənəviyyat və düşüncə səmasında Ağıllığın və Məntiqinin ulduzu ilə parladi.

Aida xanım İmanquliyeva elmi işlərlə yanaşı, pedaqoji fəaliyyətlə

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KIVDF

www.kivdf.gov.az

*Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti
yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin
İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə
dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının
müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət
səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi
fəallığının artırılması" istiqaməti
çərçivəsində hazırlanıb*

ərəb dili müəllimi, filologiya elmləri namizədi M.Qarayevlə birlikdə "İnsan və quş" adlı hekayələr məcmuəsini çap etdirir. Bundan əlavə, Ərəb filologiyası şöbəsinin əməkdaşlarının tərcüməsində İraq yazıçılarından əsərlərdən ibarət bir kiçik antologiyanın tərcüməsində və çapında da Aida xanımın gərgin əməyini xüsusi qeyd etmək lazımdır. "Ağ günlərin sorağında" adlanan həmin məcmuədə Aida xanımın tərcüməsində İraq yazıçısı Mahmud əz-Zahirin "Boğulmuş hıçqırıqlar" adlı hekayəsi də öz əksini tapıb. Bunlardan əlavə, Aida xanım müxtəlif illərdə respublikanın nəşriyyat orqanları tərəfindən ərəb ədəbiyyatı ilə bağlı çap olunmuş neçə-neçə kitaba ön söz yazmış, neçə-neçə kitabın elmi redaktoru olmuşdur. Aida xanım İmanquliyeva çox zərif, kövrək bir insan, həddindən artıq nəvazişkar və diqqətli adam idi. O, yaxınlarından tez-tez xəbər tutan, onların işi ilə maraqlanan, müşküllərini həll etməyə çalışan dost idi. Gündəlik gərgin iş rejimi Aida xanımı xanım-lıqdan məhrum edə bilməmişdi. O, hər şeydən əvvəl, öz ailəsini və həyat yoldaşını çox sevən gözəl qadın, qayğıkeş bir ANA idi.

Onun cismani yoxluğunu 1992-ci ilin payızından - sentyabrın 19-dan hesablayırlar. Amma Aida xanımın ruhu onun Şərqə Qərbin ortaq dəyərlərinin aynası olan ölüm-süz əsərlərində yaşayır.

**Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru**